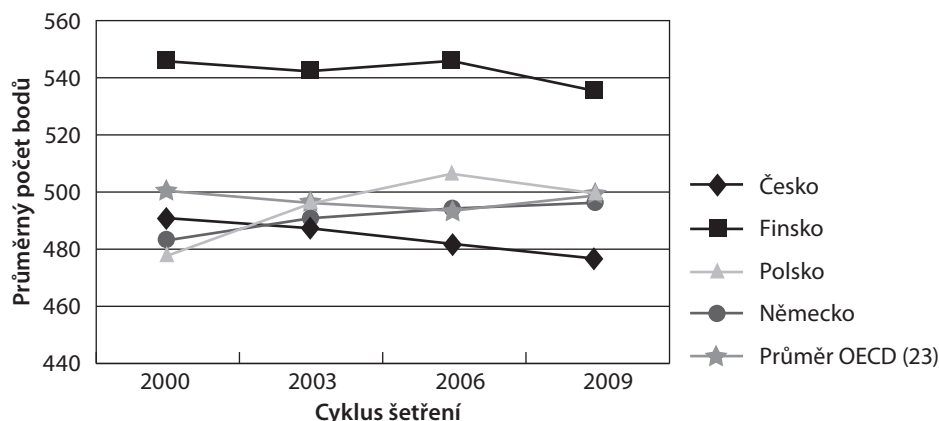

Graf 1: Vývoj celkového výsledku v testu čtenářských dovedností ve vybraných evropských zemích

Zhoršení lze označit za jedno z největších mezi všemi zastoupenými zeměmi. Narostl počet patnáctiletých žáků a studentů, jejichž výsledky nedosáhly základní úrovně čtenářské gramotnosti. Znamená to, že téměř čtvrtina žáků končících základní vzdělávání má takové nedostatky ve čtenářských dovednostech, že mohou mít vážné problémy uplatnit se v běžném životě (Palečková, Tomášek & Basl, 2010). To jsou velmi znepokojující zjištění.

I když si děti mnohé čtenářské dovednosti osvojují v rodině a ve volném čase mezi svými vrstevníky, škola se nemůže zříci odpovědnosti za jejich formování. Musí být rozvíjeny nejen v hodinách českého jazyka a literatury, ale ve všech vyučovacích předmětech. Zde však narážíme na jeden paradox. Ústřední pojem šetření PISA – čtenářská gramotnost – se donedávna v našich vzdělávacích dokumentech prakticky nevyskytoval. To může být symptomem, nebo dokonce příčinou toho, že některým důležitým součástem čtenářské gramotnosti nebyla v našem školství věnována dostatečná pozornost. Aby se školy ve svých vzdělávacích programech i v každodenní výuce mohly na čtenářské dovednosti více zaměřit, je potřeba dobře rozumět tomu, co se za pojmem čtenářské dovednosti skrývá. Proto nyní podrobněji popíšeme, z jaké koncepce testování čtenářské gramotnosti vychází, jak probíhá a co při něm dělalo českým žákům největší problémy.

Mezi *čtenářskou gramotností* a *čtenářstvím* se někdy v praxi nedostatečně rozlišuje. Přestože mají oba pojmy mnoho společného, jejich záměna bývá zdrojem nedorozumění. **Čtenářská gramotnost** tradičně označovala především znalosti a dovednosti, a pro její zjišťování se používal (didaktický) test. **Čtenářství** postihuje zejména aspekt hodnotový, postojoyvý, volní – pro čtenářství je klíčové, jaký vztah si člověk vytváří k četbě a jakou roli v jeho životě hrají knihy, knihovny, ale i jiné typy textů – tištěných nebo elektronických. Vhodným nástrojem pro zjišťování čtenářských postojů, návyků a okolností je pak dotazník nebo rozhovor.

Ve výzkumu PISA je čtenářská gramotnost definována jako „schopnost rozumět psaným textům, přemýšlet o nich, vyhledávat příležitosti ke čtení a používat je k dosahování vlastních cílů, k rozvoji svých znalostí, potenciálu a aktivní participaci ve společnosti“ (OECD, 2010, s. 37). Z této definice je zřejmé, že výzkum PISA na čtenářství rozhodně nerezignuje. Projevilo se tím, že původní definice čtenářské gramotnosti z roku 2000 byla rozšířena o zdůraznění čtenářství doplněním slov „vyhledávat příležitosti ke čtení“ (*engagement*). Skutečnost dlouhodobě klesajícího zájmu dětí o čtení se tak promítla do důrazu na aktivní čtenářství a budování vnitřní motivace ke čtení. Je tím jasně řečeno, že pro rozvoj čtenářských dovedností je velice důležité, zda žáci sami příležitosti ke čtení vyhledávají a jsou aktivními čtenáři.

V praktické rovině se to projevuje tím, že PISA používá jak testy, tak dotazníky. Testy poskytují výsledky ohledně dovedností, které lze srovnávat napříč různými zeměmi, jazyky a kulturami. V dotaznících se žáci vyjadřují k otázkám týkajícím se čtenářství – kolik času věnují čtení, co čtou, k hodinám výuky mateřského jazyka ve škole, k využívání knihoven a vlastních postupů (strategií) při čtení a porozumění textu. V žákovském dotazníku se prolínají otázky týkající se čtenářského chování s otázkami na rodinné zázemí (SES) a otázkami na tzv. metakognitivní dovednosti (umět se učit). V následných analýzách jsou pak uváděny korelace mezi tím, jak žáci odpovídali v dotazníku, a jejich výsledky v testech. Je možné sledovat, do jaké míry lze výsledky žáků vysvětlovat jejich zálibou ve čtení, intenzitou čtení nebo tím, co čtou.

Jako příklad můžeme uvést sledování času, který žáci věnují čtení pro vlastní potěšení. Díky šetření PISA můžeme doložit, že zájem dospívajících o četbu ve volném čase mezi lety 2000 a 2009 klesl zhruba o 8 %. Pokles u českých žáků je však ještě výrazně vyšší. V roce 2000 na otázku *Kolik času trávíš obvykle čtením pro radost?* zvolilo *Nečtu si pro radost* 26 %. Roku 2009 už tuto odpověď uvedlo 43 %. Česká republika se tak skokem ocitla mezi zeměmi, kde je poměr nečtoucích patnáctiletých nejvyšší. Podobně odpověděli například žáci z Rakouska, Nizozemska, Belgie, USA či Japonska. Zdá se, že motivovat děti k četbě se nedaří zvláště v některých vyspělých zemích (OECD, 2010).